

Пилипенко І. В. – провідний науковий співробітник відділу науково-методичного забезпечення участі прокурорів у кримінальному провадженні Національної академії прокуратури України

ВАЖЛИВІСТЬ УСТАНОВЛЕННЯ МЕТИ ЯК ОЗНАКИ СУБ'ЄКТИВНОЇ СТОРОНИ САМОПРАВСТВА

Правильна кримінально-правова кваліфікація суспільно небезпечного діяння залежить від чіткого розуміння ознак складу злочину. Визначені в диспозиції ст. 356 Кримінального кодексу (КК) України ознаки складу самоправства часто не дають змоги відрізнити цей злочин від деяких інших. Так, не є конкретизованим діяння як ознака об'єктивної сторони складу самоправства. Її відображено в нормі як «будь-які дії». Виникає запитання: чим саме власне ці дії відрізняються від дій під час порушення недоторканості житла (ст. 162 КК України) чи умисному знищенні чи пошкодженні майна (ст. 194 КК України)? Однак ми не маємо підстав відмовлятися від визначення суспільно небезпечного самоправного діяння як «вчинення будь-яких дій» всупереч установленому законом порядку, оскільки, як показує практика, способи вчинення самоправства є різноманітними.

Якщо під час кваліфікації постають схожі питання розмежування самоправства з іншими злочинами, то визначальний вплив на остаточне рішення правозастосувача повинна мати мета як ознака суб'єктивної сторони складу злочину.

Слово «мета», є запозиченням з латинської мови (*meta* – ціль, межа) [1, с. 447]. Психологи визначають мету як той мотиваційно-спонукальний зміст свідомості, що сприймається людиною як безпосередній і найближчий очікуваний результат її діяльності [2, с. 465]. Мета – це те, чого особа намагається досягнути, здобути, до чого прямує [3, с. 236]. Тобто мета полягає в бажаному результаті та втілюється в об'єктивних обставинах (наслідках діяння).

Криміналісти визнають метою кінцевий (проміжний) результат, до якого прагне винний, вчиняючи злочин [4, с. 165]. В меті відображено об'єктивні сторони злочинів, ознаки яких описані в диспозиціях статей кримінального закону [5, с. 57].

Важливо встановити призначення мети як ознаки суб'єктивної сторони складу злочину. Лаконічно охарактеризував цю різницю А. В. Савченко, який зазначив, що мотив дає відповідь на питання «Чому вчиняється злочин?», а мета на таке «Заради чого він вчиняється?» [5, с. 25].

Нормативна вказівка на мету як обов'язкову ознаку складу злочину часто трапляється в нормах Особливої частини КК України. Це можуть бути кваліфіковані склади злочинів, ознаки яких закріплено, наприклад, у ч. 2 ст. 110², п. 9 ч. 2 ст. 115, ч. 3 ст. 144, ч. 4 ст. 157, ч. 3 ст. 262, ч. 4 ст. 298 КК України, та прості – ч. 1 ст. 109, ч. 1 ст. 110², ст. 113, ч. 1 ст. 144, ч. 1 ст. 147, ч. 1 ст. 187, ч. 1 ст. 205, ч. 1 ст. 255, ст. 295 КК України тощо.

Мотиви і мета того чи іншого злочину вказуються в диспозиції норми КК України не завжди, а лише тоді, коли вони є спеціальними. Нині в диспозиції ст. 356 КК України така вказівка відсутня, що вважаємо недоліком норми. Злочинець, який вчиняє самоправство, може бажати або свідомо допускати настання значної матеріальної шкоди, значного порушення прав інших учасників суспільних відносин, проте суб'єкт не переслідує мети щодо, наприклад, заподіяння шкоди авторитету держави. Мета може бути спрямована на відновлення свого дійсного або уявного права, яке особа вважає порушеним.

Як же встановити мету злочинця, який імовірно вчинив самоправство або інший, спеціальний відносно самоправства злочин? Встановлення мотиву та мети в кожному конкретному випадку вчинення злочину має ґрунтуватися на певних доказах. Не можна не погодитись з А. П. Шереметом у тому, що принциповим методологічним питанням доказування мотиву і мети злочину є знання закономірностей їх зовнішнього прояву [6, с. 58]. Тобто об'єктивним чином мета може бути виражена в наслідках діяння. Таким чином, що кореляція між об'єктивними проявами поведінки злочинця та суб'єктивним ставленням особи до злочину має бути загальним підґрунтям для вірної кваліфікації суспільно небезпечних діянь.

Об'єктивні ознаки складу злочину, відображені в диспозиції кримінально-правової норми, можуть давати уявлення про його суб'єктивні ознаки і навпаки. Особливо

велика вірогідність це простежити є в злочинах з матеріальним складом, де, маючи інформацію про наслідки злочину, легко встановити дійсну мету злочинця. Самоправство також належить до таких злочинів. Наприклад, уявімо ситуацію, коли один зі співвласників житлового будинку обмежує іншому доступ до житла з метою захистити певне особисте право, яке він вважає порушеним, висуваючи тим самим претензії на весь будинок без дотримання встановленого порядку оспорювання. Наявні наслідки у вигляді значної шкоди, а саме фактичної втрати особою свого житла. Наслідки – це найперше, що стає відомо, а вже потім слідчий з'ясує у винного його мету чи мотиви.

Типовими є випадки самоправства, коли винний добивається відновлення дійсного права, тобто справедливості відносно себе. В таких ситуаціях може виникнути особливий стан мотивації особи, тобто поєднання мотиву та мети, які не є злочинними, однак вчинені у неправомірний спосіб.

Мету самоправства можна позначати певною узагальнюючою дефініцією – «здійснення свого дійсного або передбачуваного права». Якщо дійсним є законне право, належне особі, то передбачуване право є уявним. Вчений В. О. Дем'яненко вважає передбачуване право таким, що «зумовлює сприйняття особою дій, як таких, що спрямовані на реалізацію своїх законних майнових прав, здійснюваних всупереч установленому законом або іншим нормативним актом порядку» [7, с. 164]. У цьому контексті може йтися не лише про майнові права, а й будь-які інші.

Отже, вважаємо, що сама по собі мета самоправства (відновлення чи захист порушеного права) нічого злочинного і суспільно небезпечного в собі не містить. Досягти її можна і в законний спосіб. Проте нерідко вона поєднана саме зі злочинним способом її досягнення. Для уникнення помилок під час кваліфікації дефініція самоправства, відображена в диспозиції норми, має зазнати змін в частині появи в ній вказівки на обов'язкову мету «реалізації свого дійсного або передбачуваного права чи права іншої особи всупереч установленому законом порядку».

Список використаних джерел

1. Етимологічний словник української мови: в 7 т. / редкол. : О. С. Мельничук (голов. ред.) та ін. ; АН УРСР. Ін-т мовознавства ім. Потебні. – Київ : Наук. думка, 1983. – Т. 3. – 1989. – 552 с.
2. Немов Р. С. Психологія : учеб. для студ. высш. пед. учеб. заведений : в 3 кн. – 4-е изд. – М. : Гуманит. изд. центр ВЛАДОС, 2003. – Кн. 1: Общие основы психологии. – 688 с.
3. Івченко А. О. Тлумачний словник української мови / А. О. Івченко. – Харків : Фоліо, 2002. – 540 с.
4. Кримінальне право України. Загальна частина : підручник / кол. авторів : А. М. Бабенко, Ю. А. Вапсва, В. К. Гришук та ін. ; за заг. ред. О. М. Бандурки. – Харків : ХНУВС, 2010. – 407 с.
5. Савченко А. В. Мотив і мотивація злочину : монографія / А. В. Савченко. – Київ : Атіка, 2002. – 144 с.
6. Шеремет А. П. Мотив і мета злочину : монографія / А. П. Шеремет. – Ужгород : ІВА, 2008. – 148 с.
7. Демьяненко В. А. Категория «предполагаемое право» в УК РФ и ее влияние на квалификацию преступлений против собственности / В. А. Демьяненко // Общество и право. – 2010. – № 1 (28). – С. 162–164.